

A népbíróságtól az állambiztonsági szolgálatokig. Adalékok Varga Imre református püspök életpályájának a megítéléséhez*

ATTILA SIMON

From the People's Court to the State Security Services. Contributions to the Assessment of the Career of Imre Varga, Bishop of the Reformed Christian Church of Hungary

Keywords: Reformed Christian Church; people's court; Rimaszombat (Rimavská Sobota); Imre Varga

A téma kijelölése

A szlovákiai magyar elitbe tartozó személyek életpályájának a feltárása fontos, de máig kevés eredményt felmutató feladata a történetírásnak. Magán- és közéleti tevékenységüket is dokumentáló életrajza csak keveseknek van (Szent-Ivány József,¹ Tost László² és Esterházy János mindenképpen ilyen, bár ez utóbbi magánéletének bizonyos mozzanatait jótékony homályba vonja a szakirodalom³), de a részben feltárt életút sem számos. Az utóbbira példaként Törköly József, Major István, Palkovich Viktor, Kaiser Gyula, Peéry Rezső vagy Szalatnai Rezső említhető.

A felvidéki magyar egyházak amúgy is csak részlegesen kutatott történetének egyik hiányzó fejezetét a papi hierarchia fontosabb képviselőinek életpályája jelenti. Fischer-Colbrie Ágost kassai katolikus püspökről egyetemi szakdolgozat ugyan már készült, ám egy

* A tanulmány A szlovákiai magyar társadalom változásai az utóbbi 100 évben, különös tekintettel a mindennapi kultúrára című APVV-20-0336 projekt keretén belül készült. A népbíróság elé állított lelkészekkel kapcsolatos kutatások a VEGA 1/0083/20 számú, A Református Keresztény Egyház Szlovákiában a szocializmus éveiben (1948–1989) című kutatási projekt keretében zajlottak.

- 1 Simon Attila – Tóth László: *Kis lépések nagy politikusa. Szent-Ivány József, a politikus és művelődésszervező*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2016.
- 2 Szeghy-Gayer Veronika: *Tost László, Kassa polgármestere*. Kassa, Kassai Magyarok Fóruma, 2022.
- 3 Vö. Molnár Imre: *Esterházy János élete és mártírhalála*. Budapest, Magyar Közlöny, 2013.; Adamczyk, Arkadiusz: *János Esterházy (1901–1957)*. Krakow, Wydawnictwo Sejmowe, 2019.

teljes igényű biográfia még várat magára.⁴ Református püspökeink legtöbbje pedig maximum egy-egy rövidebb vagy hosszabb tanulmányt kapott, de teljes életrajzot senki. Még a legfontosabbak, például Balog Elemér vagy Pálóczi Czinke István sem. Érvényes ez az 1908-ban Györkén született és 1980-ban Kassán elhunyt Varga Imre református püspökre is, akiről máig nem született egyetlen tudományos igényű életrajzi írás sem.

Varga életpályája már csak azért is érdekes, mert a szlovákiai magyar értelmiség első generációjának képviselőjeként élete átíveli a felvidéki magyar történelem legfontosabb korszakait. Varga a sarlósok és prohászok nemzedékének tagja volt, akik még a történelmi Magyarországon születtek, de már a masaryki Csehszlovákiában szocializálódtak, és akik fiatal felnőttként éltek meg az első bécsi döntést. És bár életkoruk és felkészültségük révén a második világháborút követően nekik kellett volna a felvidéki magyar közösség élére állni, a szlovákiai magyarok háború utáni sorsa, a kollektív bűnösség bélyege, a lakosságcsere, a deportálások, a kommunista hatalomátvétel stb. következtében legtöbbjük elhagyni volt kénytelen szülőföldjét. Ha csak a Sarló vezetőinek névsorát nézzük, a Bajcsi Ildikó által táblázatba sorolt 14 személyből (Balogh Edgár, Brogyányi Kálmán, Csáder Mihály, Ludwig Aurél, Peéry Rezső, Terebessy János, Dobossy László, Horváth Ferenc, Dobossy Imre, Morvay Gyula, Szalatnai Rezső, Jócsik Lajos, Boross Zoltán, Vass László)⁵ 1945/1948 után egyedül Csáder Mihály maradt a Felvidéken, a többiek (többnyire kényszerűen) Magyarországra települtek át, de volt, aki az USA-ban és akadt, aki Németországban fejezte be pályafutását. Varga tehát a kivételek közé tartozott, hiszen – bár 1945-ben közel került ahhoz, hogy elül-dözzék – ő itt maradt, és Szlovákiában élte le életét és futott be teljes életpályát.

A teológiát Sárospatakon, Losoncon és Halléban tanuló Varga ugyan Munkácson kezdte meg lelkészi pályáját, ám életének meghatározó helyszíne az akkor még erősen magyar és (a katolikusok számbeli többsége ellenére) meghatározóan református lelkületű Rimaszombat volt. Ide 1931-ben, került, amikor is az ott szolgáló Péter Mihály püspök mellé hívták meg másodlelkésznek. Megválasztását a gyülekezeten belül heves, olykor az jó ízlést meghaladó viták és indulatok kísérték, ami persze nem annyira az ő személyének, mint inkább Péter Mihály püspöknek szólt.⁶ A vele elégedetlen ellenpárt ugyanis Szakall János özörényi lelkészt szerette volna második lelkésznek, de végül a püspök támogatói kerültek többségbe.⁷

4 Csonka Ákos: *Fischer-Colbrie Ágoston eszmerendszere a Keresztényszocialista Párt politikájában*. Rigorózus munka. Komárom, Selye János Egyetem, 2020.

5 Bajcsi Ildikó: *A csehszlovákiai magyar értelmiség megszerveződése. Kisebbségi magyar küldetés Csehszlovákiában. A sarlós nemzedék közösségi szerepvállalása Trianon után*. Budapest, L'Harmattan Kiadó – Impulzus, 2021, 48–52. p.

6 A lelkészválasztás által kiváltott vitával kapcsolatban lásd: *Prágai Magyar Hírlap (PMH)*, 1932. március 4., 5. p.

7 Bár Varga és a háború alatt Bátkában, majd pedig Hanván szolgáló Szakall ekkor ellenfelek voltak, 1945 után közös sorsban osztoztak, és mindketten a népbíróság elé kerültek. Sőt Vargával ellentétben Szakall letöltendő büntetést is kapott. *SA BB, f. OLS Fe, T-Lud 451/45*.

Varga lelkesítő tevékenysége mellett (Péter Mihály korai halálát követően első lelkészé lépett elő) 1938-ig a losonci teológián is tanított, 1936-tól pedig a *Református Összefogás* című belmissziós lapot szerkesztette.⁸ Szerteágazó tevékenységének és kitűnő szónoki vénájának köszönhetően pedig gyorsan a rimaszombati és a gömöri közélet megbecsült és elismert tagjává vált.

Bár a jelen tanulmány tárgyát képező népbírósági per miatt 1945 után rövid időre megbicsaklott a karrierje, az '50-es években meglepően gyorsan felért pályája csúcsára. Miután ugyanis az 1950-es évek elején az 1939-től a szlovákiai református egyházra rákényszerített szlovák vezetés, az ún. szervezőbizottság uralma megszűnt, az egyház új alkotmányt kapott, és sor került az újjászervezésére. Ennek során pedig 1953-ban talán sokak számára meglepő módon az akkor 48 éves Vargát választották meg a Szlovenszkói Református Keresztyén Egyház püspökévé. Varga 27 éven keresztül vezette egyházát, amely idő alatt – későbbi utódja, Fazekas László értékelése szerint – „felkészültsége, bölcsessége, egyházkormányzói talentuma, de a szolgálatban ellentmondást nem tűrő keménysége és pontossága is hozzájárult ahhoz, hogy nemcsak az egyházban és az országban, de külföldön is tekintélyre tegyen szert”.⁹ Ez utóbbi szavak arra utalnak, hogy Varga a nemzetközi protestáns életben is fontos szerepet töltött be, részt vett a korszak szinte valamennyi nagy protestáns világrendezvényén, és 1959-től a Református Világszövetség alelnöki tisztségét is betöltötte.

Varga életpályája kutatásának lehetséges forrásai

Varga Imre életpályájának az értékelése, pontosabban az értékelés hiánya szorosan összefügg a szlovákiai református egyház történetének a feltárásával, illetve az egyházi levéltárának a kutatók előtt máig késlekedő megnyitásával. Mivel az egyház komáromi levéltára nem csupán rendezetlen, hanem a külső kutatók számára gyakorlatilag elérhetetlen, és jelenleg a belső szándék sem látszik mindennek a megváltoztatására, az egyház története, közte Varga életpályájának a feltárása bizonyára továbbra is késlekedni fog. Ám vannak olyan forráscsoportok is, amelyek elérhetőek a kutatók számára, és amelyek feldolgozása már most is elvégezhető. Egyebek között ilyen az állami szervek, köztük az Állami Egyházügyi Hivatal anyaga, amely minden bizonnyal fontos adalékokat tartalmaz Varga tevékenységével kapcsolatban is. És ilyen a csehszlovák állambiztonsági szerveknek a Nemzeti Emlékezet Hivatalának (UPN) Levéltárában elhelyezett levéltára is, amely két szempontból is megkerülhetetlen.

Egyrészt azért, mivel Varga püspök a csehszlovák Állambiztonsági Szolgálat (közismert rövidítése az ŠtB) által megfigyelt személyek közé tartozott, akit 1975-ben azzal

8 B. Kovács István: „Ahogy lehet...” (Varga Imre református püspök életútjáról – röviden). *Gömörország*, 2014, 1. sz. 19. p.

9 Adósaik vagyunk a múltnak. Rirek.sk. A rimaszombati református egyházközösség honlapja. <http://rirek.sk/adosai-vagyunk-a-multnak/> (letöltve 2022. 5. 20.)

az indokkal kezdtek megfigyelni, hogy „soviniszta és nacionalista magyar papokat gyűjtött maga köré”, „széles körű kapcsolatot tartott fenn az Egyházak Világtanácsának képviselőivel” és „nyugati kapcsolatokkal” rendelkezik.¹⁰ És bár a kutató legnagyobb sajnálatára a református püspök 15 éven át zajló megfigyeléséből származó 349 oldalnyi dosszié tartalmát a Varga halálát követő évben megsemmisítették, az UPN Levéltára így is sok, Vargával kapcsolatos információt rejthet még.

De megkerülhetetlen és szükséges az Állambiztonsági Szolgálat levéltári anyagának a feltárása azért is, mivel Varga nemcsak megfigyelt volt, hanem a szolgálat beszervezett ügynöke is, aki Rimavský fedőnévvel 1954-től 1962-ig információkkal látta el az ŠtB-t.¹¹ Varga ügynöki tevékenységének a feltárása és megítélése nem e tanulmány feladata. Márpedig mélyebb vizsgálat nélkül minden előzetes megállapítás és véleménynyilvánítás felelőtlen cselekedetnek tűnik. Így csupán a Vargával azonosítható Rimavský ügynök hivatalos jellemzéséből idézünk néhány sort.¹² Az 1991-es keltezésű anyag szerint ugyanis Varga elsősorban abból a célból került beszervezésre, hogy általa ellenőrzés alatt tudják tartani a „nem katolikus” egyházakat és semlegesíteni lehessen a református egyházon belüli ellenséges megnyilvánulásokat. A jellemzés szerint Varga értékes információkkal látta el az állambiztonságot és pozitívan viszonyult az ŠtB-vel való együttműködéshez. Mindazonáltal azt is megjegyzi a jelentés, hogy a református egyház belső életével és konkrét református lelkészekkel kapcsolatban Varga jelentései meglehetősen óvatosak, és semmi olyat nem tartalmaznak, ami alapján bárkit vád alá lehetne helyezni. Ami bizonyos mértékig rímel Fazekas püspök jellemzésére (aki bár nem beszélt róla, de bizonyára tisztában volt Varga ügynöki múltjával): „a hatalom rettentése és kényszerítő akarata mellett bethlengábori okossággal igyekezett megtalálni az egyház számára a szolgálat járható útját.”¹³

Talán az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy Varga életpályájának a feltárása fontos és egyre kevésbé halasztható feladat. De az is nyilvánvaló, hogy az egykori püspök életművének a gazdagsága mélyebb kutatásokat és a téma iránt elhivatottabb kutatót érdemel.

A jelen tanulmány csupán egyetlen forráscsoport, Varga népbírósi perének anyagára összpontosít, és elsősorban azt vizsgálja, mennyire voltak megalapozottak azok a vádak, amelyeket ebben a perben Vargával szemben megfogalmaztak. Amit per-sze csak úgy lehet elvégezni, hogy közben górcső alá vesszük Varga 1938 és 1945 közötti tevékenységét.

10 UPN, KS ZNB S ŠtB Košice, f. Skartačné rozhodnutia, Varga Imrich (1.10.1905)

11 UPN, f. Všeobecná kartotéka, i. č. Imrich Varga (1.10.1905)

12 UPN, f. KS MV Banská Bystrica, i. č. 281.

13 Adósai vagyunk a múltnak. Rirek.sk. A rimaszombati református egyházközösség honlapja. <http://rirek.sk/adosai-vagyunk-a-multnak/> (letöltve 2022. 5. 20.)

A népbírósági perek és a református egyház

A háborús bűnösök felelősségre vonásának a kérdése már viszonylag korán felmerült a második világháború évei alatt, végül azonban csak a háború befejezését követően, a győztes hatalmak képviselői által 1945. augusztus 8-án Londonban aláírt egyezmény határozta meg ennek kereteit. Egyebek között azt is, hogy a háborús bűnösök abban az országban lesznek felelősségre vonva, ahol a bűnököt elkövették, a felelősségre vonásuk pedig az adott ország törvényei szerint történik majd.¹⁴ Ez az egyezmény azonban lényegében már csak utánament az egyes országok intézkedéseinek, és nemzetközi szinten is törvényesítette mindazt, ami az egyes országokban ebben a kérdésben már korábban megkezdődött. Edvard Beneš londoni emigráns csehszlovák kormánya 1942-től foglalkozott a háborús bűnösök felelősségre vonásának kérdésével, mely igyekezet eredményeként adta ki a köztársasági elnök 1945. június 19-én a 16/1945. sz. *A náci bűnösök, az ámulók és segítők megbüntetéséről, valamint a rendkívüli népbíróságokról* szóló köztársasági elnöki rendeletét.¹⁵ A Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) – különböző okok miatt – azonban megelőzte a köztársasági elnököt, és már 1945. május 15-én elfogadta 33. sz., *A fasiszta bűnösök, megszállók, az ámulók, a kollaboránsok megbüntetéséről és a népbíróságok létesítéséről* szóló ún. retribúciós rendeletét.¹⁶ Így egyfajta jogi dualizmus alakult ki, hiszen a cseh országrészekben a köztársasági elnöki rendelet, Szlovákiában viszont az SZNT rendelete szabályozta a háborús bűnösök megbüntetését.

Az SZNT rendelete és a népbíróságok szlovákiai tevékenysége a háborús bűnösök európai felelősségre vonásának és általában a második világháború utáni korszaknak számos sajátosságát magán viselte. Megkerülte ugyanis a nullum crimen elvét, vagyis olyan cselekedeteket is büntetett, amelyek a cselekmény elkövetésekor nem voltak büntetendők. Másrészt, és ez Szlovákiában elsősorban a kommunista párt hatására történt, nagymértékben laicizálta a bíraskodást, hiszen a járási népbíróságok öttagú szenátusában csupán az elnök esetében követelték meg a jogi végzettséget. Igaz, a gyakorlat azt mutatja, hogy az ún. népi ülnökök hiányosságai gyorsan kiütköztek, és a szenátus elnökének szerepét betöltő hivatásos bírók bizonyos mértékig ellensúlyozni tudták a laikus tagok számbeli fölényét.

14 Papp Attila: Néptörvényszék, népbíróság és népbírósági jog Magyarországon. *E-tudomány*, 2011, 4. sz. VII-4. <https://docplayer.hu/1737618-Neptorvenyszek-nepbirosag-es-nepbirosagi-jog-magyarorszagon.html> (letöltve 2020. 12. 15.)

15 Dekrét presidenta republiky ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-16> (letöltve 2020. 12. 15.)

16 Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva. A rendelet szövegét közli Malatinský, Michal: *Pred súdom národa. Retribúcia na Slovensku a národný súd v Bratislava 1915–1947*. Bratislava, Post Scriptum, 2019, 193–199. p.

A szlovákiai és általában a kelet-európai népbírászkodásnak azonban további sajátosságai is voltak. Elsősorban az, hogy a kommunista belügyminiszterek által ellenőrzött retribúció a polgári pártok diszkreditálásának, sőt kriminalizálásának is az egyik eszköze volt. Csehszlovákiában és különösen Szlovákiában pedig a retribúció kimondva-kimondatlanul is a nemzetállam-építés fontos eszközének számított, és a népbíróságok tevékenységét kezdettől fogva a korabeli magyar- és németellenes politika szolgálatába állították. Ennek a politikának volt a megalapozása a németeket és magyarokat kollektíven háborús bűnösnek nyilvánító kassai kormányprogram, szimbolikus betetőzése pedig Esterházy János pere a Szlovák Nemzeti Bíróság előtt, amely során a pártvezér fölött kimondott halálos ítélet a szlovákiai magyarok elítélésének szimbolikus aktusává vált.

Esterházy pere persze csak a jéghegy csúcsa volt, hiszen 1945 nyarától a szlovákiai magyar társadalom szinte egészét elérték a perek, és falusi gazdák, városi polgárok, tanítók, papok, újságírók stb. ellen indultak népbírósági eljárások. Amelyek 1946 elejétől új lendületet kapnak, hiszen a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény VIII. cikkelye lehetőséget teremtett arra, hogy Csehszlovákia a paritásos csere keretén belül áttelepítetteken kívül egyoldalúan áttelepítse mindazokat a magyarokat, akiket az SZNT 33. sz. retribúciós rendeletének 1–4. §-a alapján ún. nagy, valamint a rendelet 5 §-a alapján ún. kis háborús bűnösnek ítélték el.¹⁷ Ezért 1946 elejétől valóságos tömeggyártás kezdődött a szlovákiai magyar „háborús bűnösöknek”, amely során a Nemzetbiztonsági Testület szervei csoportos feljelentések által olykor egy-egy falu férfilakosságának a felét is háborús bűnösökkel vádolták meg,¹⁸ csak hogy minél több magyart az áttelepítendő listájára írhasanak fel.

Ami azonban meglepőnek tűnhet, a népbíróságok ehhez nem mindig voltak partnerek. A feljelentések egy jelentős része – megalapozatlanságuk, a bizonyítékok és tanúk teljes hiánya okán – el sem jutott a hivatalos vádemelésig. A körzeti és helyi rendőrparancsnokok által megfogalmazott feljelentések ugyanis (különösen a csoportos feljelentések esetében) a legtöbbször csak általános vádpontokat tartalmaztak: fasizmussal, a Horthy Magyarországnak politikai és gazdasági törekvéseinek támogatásával, a magyar politikai pártokban való tevékenységgel, az első bécsi döntés napjaiban az arbitrázsterületre bevonuló magyar csapatok köszöntésével stb. vádolták meg a feljelentetteket. Mint a népbíróságok gyakorlata jelezte, ez azonban a legtöbb esetben kevésnek bizonyult a per lefolytatásához, és a népbíróságok vádlói már eleve a vádak elejtését javasolták.

17 Egyezmény Magyarország és Csehszlovákia között lakosságcsere tárgyában. Közli Szarka László (szerk.): *A szlovákiai magyarok kényszertelepítései emlékezet 1945–1948. Visszaemlékezések, tanulmányok, dokumentumok*. Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2003, 217–219. p.

18 Erről bővebben lásd Vadkerty Katalin: *Vádak, vádlottak, ítéletek. A szlovák népbíróság történetéből. Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2008, 2. sz. 3–13. p.

De az sem volt garancia a feljelentések sikerére, ha az ügy a népbíróság elé került, hiszen csupán a bíróság elé került egyének mintegy 40%-át mondta ki bűnösnek, a maradék 60%-ot felmentette.¹⁹ Érvényes volt ez a magyar nemzetiségű személyekre is, akik az összes bíróság elé állított személy 68%-át tették ki. Közülük 34%-ukat mondta ki a bíróság bűnösnek, 66%-át viszont felmentette.

Bár a háborús bűnökként feljelentett református lelkészek száma az összes magyar feljelentetthez képest elenyésző volt, a feljelentett lelkészek a társadalom egészéhez képest így is felülreprezentáltak voltak. Gömörben akár az összes református lelkész egyharmadát is háborús bűnökkel vádolták meg. De más régiókban is 20% fölélt lehetett az arányuk. Az átlagosnál magasabb volt köztük azok aránya is, akiket elítéltek. Az általam vizsgált 16 lelkész elleni feljelentésből csupán 4 esetben nem történt vádemelés, a bíróság elé állított 12 lelkészből pedig hetet, vagyis a megvádolt lelkészek közel 60%-át bűnösnek mondták ki.²⁰

A református lelkészek bűnösségének magas aránya viszonylag jól magyarázható. Az ún. csoportos vádakkal ellentétben, amelyek jórészt felmentéssel végződtek, a lelkészek ellen általában egyéni vádemelés történt. Másrészt az értelmiségi kategóriába tartozó lelkészekkel szemben komoly támadási felületet nyújtott közéleti szerepvállalásuk, a magyar pártokban vállalt szerepük és nem utolsósorban az, hogy 1938 novemberében sok településen ők voltak a magyar csapatok bevonulásakor rendezett ünnepek fő szónokai. És persze arról se feledkezzünk meg, hogy a csehszlovák állam szemében mindig is magyar egyháznak számító Szlovákiai Református Keresztyén Egyház lelkészei eleve a csehszlovák nemzetállami elképzelések ellenfelei között voltak elkönnyelve, így elítélésük (és ez által a Csehszlovákiából való eltávolításuk) prioritásnak számított a hatalom számára. Mindez pedig már elegendő magyarázat arra, hogy miért került annyi református pap, köztük Varga Imre, a népbíróságok célkeresztjébe.

Varga Imre népbírósági pere

A fent említett 16 peranyag ismerete alapján elmondható, hogy Varga pere kiemelkedik közülük. Mivel a per idején egyszerű városi lelkész volt, ezt a kiemelt figyelmet valószínűleg múltbeli közéleti tevékenységének és az egyházon és a gömöri régión belüli tekintélyének köszönhette.

19 Az adatokat közli Rašla, Anton: *Ludové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1969, 152–153. p.

20 A pozsonyi és besztercebányai Állami Levéltárban, valamint a vágssellyei, a komáromi és a lévai fióklevéltárakban az alábbi lelkészek peranyagát kutattam: Csanda Lajos gömörhorkai, Földes Lajos csallóközarányosi, Kis János csilizpatasi, Kóczán Mór csiliznyáradi, Konkoly Thege István jánosi, Kovács Bertalan simonyi, Kovács Károly bori, Kúr Géza csicsói, Pető Sándor hontvarsányi, Szabó Béla pozsonyi, Szakall János hanvai, Székely Dezső alsószecsei, Tóth Imre garamlőki, Urbán Károly bátkai, Varga Imre rimaszombati és Zajdó László serkei lelkész.

Ebből a szempontból nem mellékesek Varga népbírósjogi perének közvetlen előzményei. Miután ugyanis 1944 karácsonykor a Vörös Hadsereg bevonult Rimaszombatba, a szovjet városparancsnok a helyi kommunisták javaslatára – akik magyarok voltak – a mindenki által megbecsült Vargát Imrét nevezte ki városbírónak. Ami még akkor is figyelemre méltó esemény, ha tudjuk, hogy a Vörös Hadsereg más felvidéki településeken is a helyi magyar elitre ruházta át a polgári hatalmat, és a városbírói jogkör inkább csak jelképesnek volt mondható. A valódi hatalom ugyanis a város szovjet katonai parancsnokának, Nyikolaj Antonovics Tutukojnak a kezében összpontosult. Egészen a kassai kormányprogram meghirdetésének napjáig, 1945. április 5-ig, amikor is Tutukoj átadta azt a Szlovák Nemzeti Tanács már január végétől a városban tartózkodó képviselőjének, Ondrej Klokočnak.²¹ Klokočsal pedig egy a korábitól teljesen elütő szellemiség, a magyarellenes sovinizmus költözött be a gömöri megyeszékhelyre, és megkezdődött a kassai kormányprogram megvalósítása. Ennek részeként 1945 júniusának első napjaiban a hatóságok mintegy 200 rimaszombati és környékbeli magyar nemzetiségű személyt tartóztattak le, és vitték őket egy Tiszolc mellett kialakított munkatáborba. Köztük volt Varga Imre is.

Varga letartóztatása és az ellene indított per nyilvánvalóan csak a csehszlovák nemzetállami tervek kontextusában értékelhető, és lokális szinten bizonyos mértékig ugyanazt a szerepet volt hivatott betölteni, mint Esterházy János ügye országosan. Varga esetében tehát szimbolikusan is a vádlottak padjára ültetni és bűnösnek kimondani a gömöri (református) magyarságot.

Varga június 8-án bekövetkezett letartóztatásának a körülményeiről,²² mint ahogyan a tiszolci munkatáborban eltöltött heteiről és magáról a tiszolci munkatáborról keveset tudunk.²³ Rábely Miklós visszaemlékezései alapján azt azonban tudni lehet, hogy Varga és társai fogságuk idején követ törtek és utat javítottak.²⁴ Az is bizonyosnak látszik, hogy a rabok nem voltak teljesen elszigetelve a külvilágtól és tudták tartani a kapcsolatot családjukkal, ismerőseikkel. Ennek bizonyítéka az a két levél is, amelyet 1945 júliusában a hatóságok által szintén őrizetbe vett (és később szintén népbírósjág elé állított) Urbán Károly bátkai lelkesnéél találtak.²⁵ Ezek közül az egyiket ugyanis maga Varga juttatta ki egykori segédlelkészének, hogy beszámoljon benne helyzetéről és segítséget kérjen. A másikat pedig Urbán írta, és a Vargától kapott információkat

21 B. Kovács István: *Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban*. Rimaszombat, Gömör-kishonti Múzeum Egyesület, 2004, 131. p.

22 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 114/45.

23 A tiszolci munkatábor története feldolgozatlan. Működéséről Jerguš Sivoš sem közöl semmiféle információt. Sivoš, Jerguš: *Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústred'ovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945–1953*. Bratislava, Ústav pamäti národa, 2011.

24 Rábely Miklós: *Egy rimaszombati polgár emlékezései*. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2005, 147. p.

25 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 253/47.

szerette volna benne megosztani a református egyház vezetőivel. Varga a június 17-én keltezett levelében arra kérte Urbánt, hogy értesítse sorsáról a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökét, Révész Imrét, abban az esetben pedig, ha családját a hatóságok Magyarországra toloncolnák át (ami azokban a hetekben egyáltalán nem volt esélytelen), akkor Révésznél, Ravasz Lászlónál és a magyar református egyház más vezetőinél járja ki, hogy az egyház gondoskodik a családjáról.

Urbán mellett természetesen a családjával és más ismerőseivel is kapcsolatban lehetett Varga, akik azonnal lépéseket tettek a lelkész kiszabadítására, és Varga ártatlanságát igazoló vallomásokat kezdtek gyűjteni, amelyek a lelkész demokratikus, antifasiszta és a szlovákokkal szemben baráti magatartását voltak hivatottak igazolni. Hogy ennek mennyi köze volt a szabadon bocsátásában, nem tudni, de augusztus végén már otthon volt. Csakhogy szeptember 4-én kihallgatásra idézték be, amely során ismét letartóztatták és az ügyét átadták a járási népbíróságnak. Második letartóztatása azonban csak pár napig tartott, mivel a népbíróság szeptember 11-én arról döntött, hogy az ügy kivizsgálása alatt Varga szabadlábon védekezhet.²⁶ Ami azért sem volt mindegy, mivel Varga ügyében a vizsgálat a népbírósági gyakorlathoz képest szokatlanul hosszú ideig, közel egy éven át tartott. Így a *Világ* című lap információjával ellentétben, amely szerint a letartóztatott Vargát „megkínózták, majd családjával együtt áttették a határon”,²⁷ a lelkész rimaszombati otthonában várta a per lefolyását.

A vád és a védelem

A Varga elleni vádak, mint az az 1945. szeptember 4-i újbóli letartóztatásakor felvett jegyzőkönyvből és a népbíróság vádlója által 1946 májusában megfogalmazott vádiratból kiderül, lényegében három területet érintettek: a magyar pártokban betöltött szerepét, az első bécsi döntéssel kapcsolatos magatartását és a magyar idők alatt, vagyis 1938 és 1945 között Magyarország érdekében végzett tevékenységét olvasták a fejére.²⁸ A következőkben ezeket a vádpontokat próbáljuk összevetni a rendelkezésre álló forrásokkal.

A peranyagból az is kiderül, hogy a Varga elleni vádak megfogalmazásában kezdetől fogva szerepet kapott az 1940-ben kiadott *Magyar politikai és közigazgatási compass* Vargáról szóló szócikke, amely szerint Varga „a Magy. Nemz. Párt egyesülésétől az Egy. Magy. Párt elnöke. A felszabadulástól Rimaszombat és járása kormánybiztosa, a felvidéki Magy. Párt országos pártvezetőségi tagja. A húszéves cseh uralom alatt is kitartott magyarsága mellett s mindig a magyar ügyek szolgálatában állott. A felszabadulás előtt a csehek életére törtek, s a titokban megszervezett magyar nemzetőrök

26 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 114/45.

27 *Világ*, 1945. október 12., 4. p.

28 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 114/45.

három hétig éjjel, nappal őrizték. A csehek kivonulása előtti éjjel családja a toronyban volt kénytelen az éjszakát tölteni”.²⁹

A Compassnak a népbírói perek során való felhasználása nem egyedi eset, más perekben is bizonyítékként használták. Fontos azonban látni, hogy az 1945-ben a csehszlovák hatóságok által a magyar falvakban nagy példányszámban lefoglalt és a népbírói perekben fontos hivatkozási alapot jelentő kiadvány korántsem tekinthető hiteles forrásnak. A benne található írások és rövid életrajzok ugyanis, amelyeknek a szerzősége nem visszakövethető, a visszacsatolás utáni közhangulathoz igazodva általában eltúlozták a csehszlovák időkben elszenvedett sérelmeket, mint ahogy a Compassban szereplő személyiségeknek a csehszlovák hatalommal szembeni ellenállását, tevékenységét is. Nem csoda, hogy a vizsgálat során Varga is több ízben is jelezte, hogy a kiadványban róla található szócikk, amelynek megalkotásához semmi köze nem volt, nem mindenben felel meg a valóságnak. Így például állítólagos rejtőzködése sem fedi a valóságot, hiszen – fejtette ki Varga – a csehszlovák hatóságok őt nem tartották számon az állam biztonságára veszélyes egyénként, így nem volt oka elrejtőzni. Ezért a müncheni döntés napjaiban, amikor – Varga szerint – kb. 140 megbízhatatlan személyt tartóztattak le a hatóságok a városban, ő szabadlábán maradt.³⁰

Varga védekezése részben helytálló volt, hiszen bizonyára sem neki, sem családjának nem kellett a templomtoronyban bujkálni, az viszont, hogy nem került az internáltak közé, még nem azt jelenti, hogy ne tartották volna állambiztonsági szempontból veszélyes egyénnek. A '38 őszi internálások ugyanis túszszedő akciók voltak, amely során leginkább arra törekedtek a hatóságok, hogy minden településről elvigyenek egy-két ismertebb személyt. Másrészt Varga a letartóztatottak számát is némileg felülbecsülte, mivel az Rimaszombatban és környékén valójában csupán 49 fő volt. Köztük például az a két baloldali mozgalmi ember, Réthy István és Huszti Béla is, akit a népbírói perben Varga ellen akart felvonultatni a vád.³¹

A vád pontjai közül a legkevésbé vitatott Varga párttagsága volt, hiszen a tény, hogy a Magyar Nemzeti Párt (MNP) rimaszombati szervezetének alelnöke, később pedig az Egyesült Magyar Párt (EMP) egyik helyi vezetője volt, nem volt értelme tagadni. Azzal kapcsolatban azonban, hogy mikor lépett be a politikába, meddig volt párttag és mennyire volt aktív, már ellentmondások fedezhetők fel Varga vallomásaiban. Az első letartóztatásakor tett nyilatkozata szerint ugyanis az MNP-be 1937-ben lépett be, majd amikor a pártot 1939-ben felszámolták és a tagsága átlépett a Magyar Élet Pártjába – mondja Varga –, ő ezt nem tette meg, vagyis már akkor befejeződött párttagsága. 1945. november 29-i kihallgatása során pedig azt nyilatkozta, hogy mikor kb. két

29 Madarász Elemér (szerk.): *Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939)*. Magyar Politikai és Közigazgatási Compass (1919–1939) Kiadvány, 1940, 728–729. p.

30 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 114/45.

31 SNA, f. KÚ BA, k. 254, 2834/1938.prez. Vö. Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010, 179–181. p.

hónappal az első bécsi döntés után „megszállták” ezt a területet (vagyis 1939 elején), kilépett a pártból.

Varga évszámai azonban nem ülnek. Az MNP-be 1937-ben nem léphetett be, mert az akkor már nem is létezett, hiszen 1936 nyarán a Magyar Nemzeti Párt és az Országos Keresztényszocialista Párt egyesüléséből létrejött az Egyesült Magyar Párt. 1937-ben ebbe léphetett volna be. Csakhogy a források szerint Vargát a két párt egyesülését követően, 1936 novemberében az EMP rimaszombati helyi szervezetének ügyvezető elnökévé választották.³² Ez alapján viszont joggal feltételezhetjük, hogy a református lelkész már korábban is aktívan részt vett az MNP munkájában, hiszen anélkül nehezen elképzelhető a közös párt ügyvezető elnökévé való avanzsálása.

De nem teljesen pontosak a párttagsága befejezéséről általa vallottak sem, hiszen az semmiképpen sem lehetett 1939 eleje, mint hogy állította. Varga 1939 januárjában nem kilépett az ekkor inkább már Felvidékinek nevezett Egyesült Magyar Pártból, hanem ekkor választották meg a vármegyei tisztii főorvossá előlépett Eszenyi Gyula volt rimaszombati polgármester helyett a párt helyi szervezetének elnökévé.³³ És ezt a szerepet még 1940 elején is betöltötte, hiszen részt vett a párt országos pártvezetésének akkori ülésén, majd arról hazatérve az ő beszámolója alapján mondta ki a párt helyi szervezete, hogy „az országos pártelnökségnek a Magyar Élet Pártjával folytatott tárgyalásait helyesli, az országos elnökséget a tárgyalások további folytatására felkéri, és bizalmáról, szeretetéről és ragaszkodásáról biztosítja vitéz Jaross Andor tárcanélküli minisztert, országos elnököt és gróf Révay István országos ügyvezető elnököt”.³⁴ Vagyis ekkor még biztosan párttag volt.

És ő volt a helyi szervezet elnöke akkor is, amikor 1940. március 17-én az EMP rimaszombati szervezete kimondta saját maga felosztatását, és tagjai a Magyar Élet Pártjába átlépve megalapították annak helyi szervezetét.³⁵ Bár a pártszervezet elnöke – Teleki Pál kérésére – Ragályi Antal lett, semmi nem utal arra, hogy Varga nem lépett át a MÉP-be. Az azonban megállapítható, hogy a korábbi évekhez képest 1940-től csökken a közéleti szerepvállalása. Amit akár a rendszerrel való azonosulás hiányaként is értékelhetünk.

A vádak másik csoportja az első bécsi döntéssel kapcsolatos, és tulajdonképpen visszatérő vád a népbíróság elé állított lelkészekkel szemben. A legtöbb településen ugyanis szerepet vállaltak a honvédek fogadásából: beszédet mondtak, ünnepélyes istentiszteletet tartottak, megáldották a honvédeket, azt tették, amit a közösség akkoriban egy paptól elvárt. Vargát azonban nem csupán azzal vádolták, hogy Rimaszombat visszacsatolásakor a helyi Magyar Nemzeti Tanács vezetőjeként beszédet mondott,

32 *PMH*, 1936. november 13., 4. p.

33 *Felvidéki Magyar Hírlap (FMH)*, 1939. január 12., 4. p.

34 *Magyar Országos Tudósító*, 1940. február 8.

35 *Gömör*, 1940. március 24., 1–2. p.

hanem azzal is, hogy a komáromi tárgyalások idején – Eszenyi polgármesterrel együtt – Komáromba utazott és így tevékeny részt vállalt a visszacsatolás előkészítésében.

A komáromi út tényét azonban a vád által felvonultatott tanúk egyike sem igazolta, és Varga is a leghatározottabban tagadta. És mivel semmiféle ismert forrás nem támasztja alá, hogy Varga szerepet kapott volna az első bécsi döntés előkészítésében (persze nem is volt abban a pozícióban, hogy így legyen), úgy véljük, ezzel a vádponttal hosszabban nem is érdemes foglalkozni.

Érdekes viszont a bevonuló honvédeket fogadó beszéd története, hiszen az azzal kapcsolatos források meglehetősen ellentmondásosak, és maga a vádlott sem nyilatkozott egyértelműen arról, beszédet mondott-e 1938. november 10-én.

A visszacsatolás folyamatáról tudósító korabeli magyarországi sajtó Rimaszombat kapcsán egyöntetűen egy bizonyos „Vargha József” üdvözlő beszédéről tesz említést,³⁶ ami felveti annak a lehetőségét, hogy a vád a két név hasonlósága miatt tévesen gondolta, hogy a református lelkész mondott beszédet. Csakhogy a korabeli rimaszombati közéletben Vargha József nevű illető nem játszott szerepet, így inkább a sajtó tévedése látszik valószínűnek. Annál is inkább, mivel a bevonuláskor a magyarországi lapok a Magyar Távirati Irodától átvett hírekkel dolgoztak, az MTI korabeli hírei pedig – a helyismeret hiányában – hemzsegték a hibáktól. Az MTI rimaszombati beszámolójában a következő olvasható: „az emelvényről dr. Eszenyi Gábor városbíró üdvözölte elsőnek a bevonuló csapatokat, utána pedig Vargha József, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke mondott nagy beszédet.”³⁷ Csakhogy Eszenyi városbíróval valójában nem Gábornak, hanem Gyulának hívták, a helyi MNT elnöke pedig teljesen bizonyosan Varga Imre volt, nem pedig egy bizonyos Vargha József.

Nem az MTI-hírekből dolgozott viszont a rimaszombati *Gömör* c. hetilap, amelynek november 13-i száma egyértelműen Varga Imrét tünteti fel az ünnepség szónokaként.³⁸ És ezt a verziót erősíti a két helyi kommunista, Réthy István, Koziner Imre és Józsa Miklós ügyvédi irodai fogalmazónak a népbíróság előtt tett vallomása is. Míg azonban a Réthy és Koziner nem emlékezett (vagy nem akart emlékezni) Varga szavaira, Józsa egy mondattöredéket is idézett Vargától, amely így hangzott: „a gazember benesi politika húsz esztendeje alatt.”³⁹ Ez a félmondat végül a vádiratba is bekerült.

A vád harmadik elemét Vargának a visszacsatolás utáni tevékenysége jelentette, amellyel kapcsolatban a vádirat úgy fogalmazott, hogy a vádlott „református magyar

36 Vö. *Esti Ujság*, 1938. november 12., 7. p.; *Pesti Hírlap*, 1938. november 11., 3. p.

37 MTI, Napi Hírek, 1938. november 10. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1938_11_1/?query=%22Vargha%20J%C3%B3zsef%22%20AND%20Rimaszombat&pg=525&layout=s (letöltve: 2022. 6. 8.)

38 *Gömör*, 1938. november 13., 2. p.

39 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 114/45.

apként tevékenységével támogatta a magyar megszálló rezsim kiépítését és fenntartását és így hozzájárult a szlovák nép szenvedéseinek meghosszabbításához”.⁴⁰

Az így megfogalmazott vád azonban nagyon általános volt, miközben a letartóztatásakor és a vizsgálat idején csupán két konkrétumot olvastak a fejére. Egyrészt azt, hogy Varga a visszacsatolást követően a Magyar Párt országos vezetésének a tagja volt, valamint azt, amit ismét csak a Compass szócikkére alapoztak, miszerint Varga a magyar csapatok bevonulását követően Rimaszombat és a Rimaszombati járás kormánybiztosa volt.

A lelkész a kihallgatásakor mindkét állítást cáfolta, és ami a pártvezetésben betöltött szerepét illeti, nem is kétséges, hogy joggal, hiszen nem volt tagja az országos vezetésnek. A kormánybiztosi tisztség vádja azonban nehezebben értelmezhető, hiszen ilyen funkció – noha *Esti Újság* egy Kiskunhalason megrendezett ünnepség kapcsán is említi Vargával kapcsolatban⁴¹ – nem létezett a visszacsatolás heteiben. Vagyis ismét a sajtó pontatlan fogalmazásával van dolgunk, amit még tetéz az, hogy a *Felvidéki Magyar Hírlap* egy 1939. januári számában járási miniszteri biztosként nevezi meg Vargát.⁴² Ismételten egy nem létező tisztséggel felruházva őt.

Közelebb visz bennünket a valósághoz Vargának a júniusi letartóztatásakor tett vallomása, amely szerint nem kormánybiztos volt, hanem polgári referens, amely tisztséget három hétig töltötte be. És valóban, amikor a magyar honvédség bevonulását követően a visszacsatolt területeken katonai közigazgatást vezettek be, a helyismerettel nem rendelkező járási katonai parancsnokok mellé ún. polgári tanácsadókat neveztek ki, akik általában az EMP megbízható, a helyi viszonyokat jól ismerő tisztségviselői közül kerültek ki.⁴³ Joggal gondolhatjuk tehát, hogy Varga is ilyen polgári tanácsadó volt, igaz, nem három hétig, hanem valószínűleg két-három héttel tovább, a katonai közigazgatás december 22-i felszámolásig.

Bár önmagában egy ilyen tisztség betöltése még a népbíróságok előtt sem igazolta senkinek a bűnösségét, Varga családja és jóakarói már rögtön az első elhurcolását követően tanúvallomásokat kezdtek gyűjteni a lelkész védelmében. Ezekkel azt kívánták igazolni, hogy Varga nemhogy nem követett el olyan bűnöket, amelyek az SzNT 33/1946 sz. retribúciós rendeletének hatálya alá estek volna, hanem épp ellenkezőleg, nem értett egyet a Horthy-rendszerrel és aktívan segítette a rendszer által üldözötteket, így a kommunistákat, sőt a partizánokat is.

A védelem által felvonultatott tanúvallomások egyikét 12 gömöri lelkész írta alá, akik tanúsága szerint Varga sohasem titkolta, hogy nem kívánja Hitler Németorszá-

40 Uo.

41 *Esti Újság*, dec. 11., 2. p.

42 *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1939. január. 12, 4. p.

43 Vö. Simon Attila: *Magyar idők a Felvidéken. Az első bécsi döntés és következményei.* Budapest, Jaffa, 2014, 42–56. p.

gának győzelmét. Vallomásukban a gömöri papok az 1939-ben Tornalján megtartott lelkészértekezleten elhangzottakra hivatkoztak, ahol – állításuk szerint – Varga a hitlerizmus veszélyeiről és egyházellenességéről beszélt. De említettek egy olyan 1943-as lelkészértekezletet is, ahol Varga a Hitler elleni szövetségesek, köztük a szovjetek propagandájával ismertette meg a jelenlevőket, és beszélt a fasizmus várható bukásáról.⁴⁴

Varga rendszerellenességét volt hivatott igazolni két rimaszombati lakos, Fejes János és Kiss Éva vallomása, akik tanúsították, hogy több ízben is bírálta a Mohácsról a város élére helyezett szélsőjobboldali érzelmű polgármestert, Éva Lászlót,⁴⁵ aki ezért internáltatni akarta a református lelkészt.

A Varga mellett felsorakoztatott tanúvallomások által érintett ügyek egyik legérdekesebbike Dajkó Ferenc esete, aki Fábry József Gömörben tevékenykedő partizáncsoportjának volt a tagja, és akit miután sebesülten fogságba esett, Rimaszombatba vittek. Dajkó ügye Varga antifasiszta tevékenységét volt hivatott igazolni, mivel a partizán mostohaanyja tanúsította, hogy Varga Imre volt az, ki miután tudomást szerzett a helyi katonakórházba bekerült sebesült fogolyról, eljárta annak érdekében, hogy az rendes és alapos orvosi ellátásban részesüljön.⁴⁶ Szavait Ragályi Nándor rimaszombati orvos vallomása is megerősítette, aki szerint Varga megkereste őt, és kérte, hogy Dajkó a lehető legjobb orvosi ellátásban részesüljön, sőt cigarettát is küldött a sebesültnek. A bíróság feltehetően figyelembe is vette ezt az esetet, ám fontos tudni, hogy az egykori partizán Dajkó Ferenc a vele az 1980-as években készített interjúban másképpen emlékezett vissza. Írása szerint ugyanis napokig feküdt Rimaszombatban anélkül, hogy orvost látott volna.⁴⁷ Dajkó sem Varga, sem más segítségét nem említette.

A Varga mellett tanúskodók között ketten a vézskorszak idején tanúsított magatartását emelték ki.⁴⁸ Ganzfried Ernő rimaszombati ügyvéd az irodája és az abban található dokumentáció Varga általi megmentéséről tanúskodott. A holokauszt során életét veszítő Singer Rezső rimaszombati főrabbi lánya pedig arról, hogy a gettósítás időszakában Varga megpróbálta elérni, hogy az akkor már idős és beteg rabbi otthonában maradhasson – ami egy ideig sikerült is.

A népbíróság Varga ügyében folytatott vizsgálatának talán legfontosabb tanúit a rimaszombati antifasiszta mozgalom meghatározó személyiségei jelentették, akiket

44 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 114/45.

45 1939 nyarán az addigi városbíró, a helyiek által kedvelt, ám 1939 januárjában a városbírói tisztségről lemondott Eszenyi Gyula helyére a belügyminiszter Éva László addigi mohácsi alpolgármestert nevezte ki. A hivatalát július 15-én elfoglaló új polgármester azonban csak nehezen tudta magát elfogadtatni a nyakas kálvinista rimaszombati polgárokkal. Vö. *Gömör*, 1939. július 23., 3. p.

46 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 114/45.

47 Géppisztollyal és rölapokkal. harcban Szlovákia felszabadításáért. *Hajdú-Bihari Napló*, 1985. március 9., 57. sz. 5. p.

48 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 114/45.

1945 novemberében idéztek be a kerületi bíróságra, és hallgattak ott ki.⁴⁹ És bár mind-egyikük magyar nemzetiségű volt, ebben az akkor még nagyrészt magyar városban nem lehetett őket megkerülni, így a népbíróság is meghatározónak tartotta vallomá-
ukat. Közülük a Csehszlovákia Kommunista Pártjának egyik alapító tagja, később, az 1950-es években háromszor is a SZLKP KB tagjává választott Réthy István volt a leg-
szűkszavúbb, aki gyakorlatilag minden Vargával kapcsolatos kérdésre kitérő választ
adott, olyanokat, hogy nem emlékszik, nem ismeri a részleteket stb., vagyis jól látható-
an semmi terhelőt nem kívánt Vargáról mondani. Igaz, arra sem tért ki, hogy a nagyka-
nizsai internálótáborból való szabadulásában Vargának is fontos szerepe volt.

Erről egy másik rimaszombati mozgalmi ember, Demeter Bálint vallott a bíróságon,
aki elmondta, hogy amikor Réthyt 1944-ben Nagykanizsára internálták, ő felkereste
Vargát és a segítségét kérte. Varga pedig kb. két hét múlva jelezte, hogy sikerült elin-
téznie Réthy szabadon bocsátását, sőt azt is felajánlotta, hogy ha a családnak pénzre
van szüksége ahhoz, hogy a rossz egészségi állapotban levő Réthyt autóval hazaszállít-
sák, ő szívesen segít. Demeter arról is beszámolt, hogy az ő információi szerint a térség
kiürítésekor a Gestapo el akarta Vargát hurcolni, amiben csak a Vörös Hadsereg gyors
előretörése akadályozta meg őket.

Rétynél és Demeternél is pozitívabban beszélt Vargáról egy másik neves gömöri kom-
munista, Huszty Béla szabómester, ki a református lelkész demokratikus és haladó gon-
dolkodású emberként jellemezte, aki a magyarok bevonulását követően csalódott az új
hatalomban. Huszty szerint Varga nemegyszer segítette a politikai okokból üldözötteket,
így őt magát is figyelmeztette 1944-ben arra, hogy a hatalom internálni készül őt.

A négy rimaszombati kommunista közül a legterjedelmesebb és Varga szempont-
jából talán legfontosabb vallomást a német koncentrációs táborból 1945 tavaszán sza-
badult Koziner Imre, a tanácsköztársaság rimaszombati direktóriumának egyik tagja
tette. Ő az írásos vallomásában demokratikus gondolkodású embernek festette le
Vargát, aki – szerinte – csupán a müncheni döntés utáni időkben tévedt egy időre rossz
politikai utakra (Koziner az első bécsi döntés támogatására gondolt – SA). A tekintélyes
kommunista mozgalmiár Varga javára írta Réthy kiszabadítását, valamint azt is, hogy
1942-ben, amikor Magyarországról zsidók ezreit toloncolták ki a németek által meg-
szállt Ukrajnába, Varga bírálta ezt a politikát, miként többször szembefordult a Koziner
által „nyilasnak” nevezett Éva László polgármesterrel is, ami miatt az internálás veszé-
lye fenyegette. Sőt Koziner szerint Varga az antifasiszta ellenállással is együttműködött,
bár csupán alkalmilag: információkat szállított a szlovák partizánmozgalom ellen terve-
zett német támadásról, és a neves baloldali publicista, Andreánszky István kérésére az
ország német megszállásakor fontos iratokat és könyveket rejtett el a rimaszombati
református gimnázium épületében.⁵⁰

49 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 114/45.

50 Andreánszky tevékenységéről lásd Szabó Éva: Andreánszky István életútja. *Múltunk*, 2007, 2. sz. 223–252. p.

Az ítélet

A Rimaszombati Járási Népbíróság az 1946. július 13-án megtartott tárgyalásán hozta meg döntését. A Július Valach vezette szenátus a retribúciós rendelet 3. paragrafusa alapján, vagyis kollaboráció vádjában bűnösnek mondta ki Vargát és nyilvános megfédésre ítélte.⁵¹ Az ítélet indoklásában Varga bűnösségét elsősorban a vádlottnak az EMP-tagságával s azzal indokolták, hogy a visszacsatoláskor üdvözlő beszédben köszöntötte a bevonuló honvédeket. Az indoklás azonban Koziner Imre vallomásával állt összhangban, aki úgy vélte, hogy bár Varga tagja volt az EMP-nek, de a háború alatti tevékenységének köszönhetően kiérdemelte bűneinek megbocsátását, s arra is kiért, hogy a tanúk igazolták Varga antifasiszta magatartását és azt, hogy faji vagy politikai okokból üldözött személyeknek segített.

Az ítélet még akkor is Varga Imre erkölcsi győzelmét jelentette, ha bűnösnek nyilvánították. Szabadlábban maradhatott ugyanis, nem került fel a lakosságcserére kijelölt listájára sem, és tovább folytathatta lelkeszi tevékenységét is. Az pedig, hogy a fenti ítélet után hét évvel a szlovákiai református egyház püspökévé választották, nem csupán az egyházon belüli tekintélyét igazolja, hanem azt is, hogy a regnáló hatalom sem érezte tehernek Varga múltját. Sőt valószínűleg aktuális tevékenységét sem.

ATTILA SIMON

FROM THE PEOPLE'S COURT TO THE STATE SECURITY SERVICES. CONTRIBUTIONS TO THE ASSESSMENT OF THE CAREER OF IMRE VARGA, BISHOP OF THE REFORMED CHRISTIAN CHURCH OF HUNGARY

The study aims to provide contributions to the exploration of life course of Imre Varga, former bishop of the Hungarian Reformed Christian Church of Slovakia. The author examines the extent to which the accusations of the People's Court corresponded to reality, using the documents of Imre Varga's trial at the People's Court in 1945–46, which are held in the State Archives in Banská Bystrica. The People's Court made three main accusations against Varga (his role in the Hungarian political parties, his conduct in relation to the First Vienna Award and his activities between 1938 and 1945). The author finds, on the basis of archival and press sources, that most of the accusations were unfounded and that the fact that Varga was declared guilty by the court but was only given a verbal censure was essentially a moral victory for the pastor.

51 ŠA BB, f. OLS Rs, T-Lud 114/45.